

1

MİKRO EKONOMİYE GİRİŞ

Klâsik ekonomi kitaplarının ilk bölümü ekonomi kelimesinin anlamına, kapsamına ve metotlarına ayrılmıştır. İnsan ihtiyaçlarının sonsuzluğu yanında kaynakların kıtlığı, ekonomi ilminin metodu, ekonominin kısımları, uygulama alanları, ekonomik sistemler ve ortak sorunları anlatılır ilk bölümde. Bu ders notlarında da aynı yol izlenecektir. Ama günümüzde bu sistemin terk edilmeye başlandığı görülmektedir. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde ve yirmi birinci yüzyılın başlarında ekonomi yazarlarının, kitaplarının ilk bölümlerinde, gerçek hayattan ve yaşanan olaylardan örnekler vererek ekonomi ilminin bu olayları analiz şeklini açıklamaya başladıkları izleniyor. Ama çoğu bilim adamı, eski sistemi takip etmeye devam ediyor. Bu notlarda da eski sistemin devam ettirilmesinin sebebi, öğrencilerin gerekli matematik bilgisine sahip olmamalarıdır. Problem çözme yeteneği ve matematik analiz alanındaki noksanlıklar, ekonomik analizlerin gösterilmesini zorlaştırmaktadır. Halbuki neredeyse yarım asır evvel Vivian Charles Walsh Türkler hakkında böyle düşünmüyordu.

Walsh, yeni bilim adamının karakterini “genç” olmakla tanımlıyor. Genç olmakla kastedilenin, “yaş” değil “ruh” olduğunu ilave ediyor ve ekliyor “Eğer bu yeni bilim devrimcilerine bir isim verecek olursak en uygunu **Genç Türklerdir**” diyor. Walsh, böyle söylüyor çünkü genç Türklerin, matematiği ekonomiye uygulamadaki üstün ve ekonomik analiz alanında devrimci yeteneklerini öne çıkarıyor. Amerikan akademisyenleri arasında *Genç Türklerin*, kendi hayatlarında maddi kaygılarla tanışmayan ilk jenerasyon olduğunu da diğer hasletlerine ilave etmeden geçemiyor (37, s. 4-6).

Ekonomi ile ilgili olarak klasik yaklaşımda da, matematiğe dayalı yaklaşımda da yapılan analiz tarzı aynıdır. Bu analizler mukayeseli statik analizlerdir (*comparative statics*). Kısaca açıklamak gerekirse bu tip analizlerde, iki ayrı statik durum karşılaştırılmaktadır. Bir durumdan, diğerine geçilirken, zaman boyutunun yol

açabileceği farklı etkilerin de incelendiği dinamik analizlerin, daha gerçekçi sonuçlar vereceği açık olmakla birlikte, statik analizlerin de çok şeyi açıklayabildiği derslerimizde ortaya konacaktır.

1.1 Ekonominin Tarifi, Kaynaklar ve İhtiyaçlar

Ekonomi, kaynakların insan ihtiyaçlarını tatmin etmek için alternatif kullanımlara dağıtılması yollarını gösteren bir bilim dalıdır (14, s. 1). Ekonomi ilminin ortaya çıkış sebebi; kaynakların kıt, ihtiyaçların sonsuz ve kaynakların kullanımındaki alternatiflerin (seçeneklerin) çok olmasıdır. Bunu biraz daha açıklamak için “kaynak” ve “ihtiyaç” kelimeleri üzerinde durmamız gerekir.

İnsan ihtiyaçlarının tatminine yarayan mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan şeylere “*kaynak*” denilmektedir. Kaynaklara aynı zamanda *üretim faktörleri* veya *girdi* dendiği de olmaktadır. Kaynaklardan kıt olanlara “*iktisadi kaynaklar*”, hava gibi bol ve ücretsiz olanlara da “*serbest kaynaklar*” denir (6, s. 4). Şu halde bir kaynağın iktisadi olup olmadığının göstergesi, o kaynağın fiyatıdır. Kaynakların hepsi “serbest kaynak” niteliğinde olsaydı, ekonomiye gerek kalmazdı. Yirminci yüzyıl ekonomistleri, iktisadi kaynakları 4 genel başlık altında toplamaktadırlar: arazi, iş gücü, müteşebbis ve sermaye. Arazi, doğal kaynakları, iş gücü ve müteşebbis, her türlü insan emeğini, sermaye ise; arazi ve iş gücü dışında kalan her türlü alet, ekipman, bina, ham madde ve malzemeyi ifade etmektedir.

İhtiyaç, tatmin edildiğinde haz ve doyum; tatmin edilmediğinde acı, sıkıntı ve üzüntü veren bir duygudur (26, s. 28). İnsanların; yiyecek, içecek, giyecek, yakacak, ilaç, barınma gibi zaruri ihtiyaçları yanında kültürel ihtiyaçlarını tatmin arzusu, ekonomi ilminin ortaya çıkmasının temel sebebi olmuştur.*

İhtiyaçları tatmininde kullanılan her türlü vasıtaya “*mal*” denir (26, s. 30). Bir malın üretiminde kullanılan iktisadi kaynaklara “*girdi*” adı da verilmektedir. Örnek olarak ekmeğe, insan ihtiyaçlarından birini tatmin eden bir mal ise; un, su, maya, susam, pişirme fırını, elektrik, akaryakıt ve iş gücü de ekmeğin üretiminde kullanılan girdilerdir.

* İnsanı belki de hasta düşürecek sigaraya olan ihtiyaçla, hastalığı iyileştirecek ilaca olan ihtiyaç arasında ekonomi teorisi bir fark gözetmez (27, s. 17).

Malların ve kaynakların kıt olması, her zaman sayıca az olmaları anlamına gelmez. Bu durum mal ve kaynakların, bütün tüketicilerin ihtiyaçlarını tatmine imkan verecek bollukta olmadıklarını gösterir. Kaynak idaresi zorunluluğu buradan doğmaktadır. İhtiyaçların hepsi birden karşılanamadığına göre, hangilerinin ne ölçüde karşılanması gerektiğine bir şekilde karar verilmelidir. İşte bu açıdan ekonomiye “*kıt kaynakların yönetim ilmi*” de denilmektedir (32, s. 3).

İktisadi malların bir fiyatının olması, ekonominin sadece kıt kaynaklarla ilgilendiğini göstermez. Ekonomi, para ile ifade edilmeyen konularla da ilgilidir. Buna en iyi örnek “*zaman*”dır. Zamanın en uygun kullanımı da ekonomik kararlar arasındadır. Örneğin bir öğrencinin zamanını, boş zaman ve çalışma zamanı olarak ayırması ve çalışma zamanını derslerine dağıtması ekonomik bir işlemdir. Bunun gibi bir çiftçinin de zamanını çeşitli üretim faaliyetleri arasında dağıtması ve kendisine de boş zaman ayırması ekonomik bir karardır (27, s. 2-3).

Buraya kadar yapılan açıklamalarla ekonomi tarifi içinde yer alan “kaynak” ve “ihtiyaç” kelimeleri üzerinde durduk ve ne anlama geldiklerini ifade etmeye çalıştık. Ekonominin gerekliliğini bu kelimelerin anlamlarında aradık. Ancak ekonominin gerekliliği bu açıklamalarla sınırlı olmayıp, kıt kaynakların alternatif kullanımlarıyla da ilgilidir. Kıt kaynakların belirli bir amaç için kullanılmasının birden fazla yolu olabilir. Bu yollardan hangisi tercih edilmelidir? Örneğin, buğday üretmenin birçok yolu vardır. Buğdayı kuru şartlarda yetiştirebileceğimiz gibi sulu şartlarda da yetiştirebiliriz. Üretimde yoğun sermaye kullanacağımız gibi daha az sermaye ve daha çok iş gücü de kullanabiliriz. Ekonomi ilminin ortaya çıkış sebeplerinden biri de budur. Mal ve hizmetler üretilirken, kıt kaynakların nasıl kullanılması gerektiğini gösteren tek bir yol olsaydı ekonomiye gerek kalmaz, problem sadece teknik bir probleme dönüşürdü, seçim problemi ortadan kalkardı. Halbuki kıt kaynakların kullanımı çok çeşitli şekillerde olabileceğinden, bir seçim yapılması gerekir. Bu açıdan ekonomiye “tercihler bilimi” de denilmektedir (37, s. 7).

1.2 Ekonominin Kolları

Ekonomi ilmi “mikro” ve “makro” olmak üzere iki kola ayrılmaktadır. Mikro (micros) Latince’de “küçük” anlamına gelmektedir. Mikro ekonomiye, “fiyat teorisi” adı da verilmektedir. Mikro ekonomi, tüketiciler, firmalar ve kaynak sahipleri gibi bireysel ünitelerin ekonomik davranışlarının incelendiği bilim dalıdır (26, s. 10). Makro ekonomi ise tek tek karar üniteleri ile değil, bunların tamamı ile ilgilidir. Makro ekonominin bir diğer adı da “para, gelir ve istihdam teorisi”dir. Milli gelir, istihdam, ekonomik kalkınma, gelir dağılımı, enflasyon makro ekonomi konuları içinde yer almaktadır (29, s. 20).

Mikro ve makro ekonomi, konuları itibariyle kesin olarak birbirinden ayrılmazlar, birbirleriyle sıkı sıkıya ilişkilidirler. Bu iki bilim dalının amaçları da aynıdır: kaynakların en uygun (optimum) biçimde kullanılarak, toplum refahının en üst seviyeye çıkarılması.

1.3 Mikro Ekonominin Uygulama Alanları

Mikro ekonominin uygulama alanı çok geniştir. Aşağıda belirtilen konular, mikro ekonominin kullanıldığı alanlara sadece birer örnektir.

- İşletmelerin üretecekleri ürünlerin ve üretim tekniklerinin seçimi (Bu konu, hükümetler için de geçerlidir).
- Ürünlerin pazarlama fiyatlarının tespiti (İşletme kârını en üst seviyeye çıkaracak fiyat politikalarının seçimi).
- Bir ülkede üretim kaynaklarının en verimli alanlarda kullanılması. Bu problemin çözümü diğerlerine oranla daha zordur, çünkü ekonomideki bütün aktörleri ilgilendirmektedir. Son yıllarda ülkemizin Avrupa Birliği’ne katılma çabaları, kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi politikası, netice itibariyle üretim kaynaklarının daha iyi değerlendirilmesi amacını taşımaktadırlar.
- “Pazar” yapısı ile ilgili kamu politikalarının oluşturulması. Bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin üretim organizasyonuna karar verilmesi önemli bir husustur. Örneğin bütün endüstri kuruluşlarının ürettikleri malların çok sayıda alıcısı olduğunu ve bu

alıcıların hiçbirinin tek başına ürün fiyatlarını etkileyecek büyüklükte olmadıklarını düşünelim. Bu durumda endüstri kuruluşlarının yönetim şekli aşağıdakilerden hangisi gibi olmalı ki toplum refahı en üst seviyeye yükselsin? (a) Her endüstrinin bir kuruluş tarafından kontrol edilmesi; (b) Her endüstrinin birkaç kuruluş tarafından kontrol edilmesi; (c) Aynı alıcı piyasasında olduğu gibi, her endüstrinin çok sayıda işletme tarafından kontrol edilmesi. Mikro ekonomi, böyle bir soruya cevap verebilmek için bize gerekli analiz tarzlarını da göstermektedir.

- Enerji tüketimi ve çevre ile ilgili politikaların seçimi. Benzin, mazot, kömür fiyatları, doğal gaz, nükleer santraller gibi yeni enerji kaynaklarının kullanımı, hava, su, toprak kirliliğine hangi oranlarda izin verileceği konuları, diğer bazı bilimler gibi mikro ekonominin de uygulama alanı içine girmektedir (22, s. 2-7).

1.4 Problem Çözücü Olarak ve Bilim Olarak Mikro Ekonomi

Bilim, anlamaya dönüktür. Her bilim dalı gibi mikro ekonomi de olayların arkasında yatan sebepleri açıklamaya ve yorumlamaya çalışır. Bu sayede benzeri olayların da çözümlenmesi mümkün olabilir. Bilimlerin her yönleriyle pratik problemlerin çözümlerine ışık tutmaları gerekmez. Konu, içinde yaşadığımız dünyayı daha iyi anlamak ve yorumlamaktır. Örneğin temel matematik, içinde yaşadığımız olayları çözmeye dönük olmadığı halde, matematiğin birçok dalı, pratik problemlerin çözümünde kullanılabilir. Mikro ekonomi de aynı şekilde, pratik problemlerin çözümünde kullanılabilir.

Ekonomi ilmi, ekonomi ile ilgili olayların analiz edilme yollarını gösterir, bu olayları doğru bir şekilde yorumlayabilmek için aklımızı nasıl kullanmamız gerektiğini öğretir. Geçen yüzyılın belki de en etkili ekonomisti Alfred Marshall'ın (1842-1924) belirttiği gibi ekonomi ilmi, ekonomik problemlere nasıl yaklaşılması gerektiğini gösterir, problemlerin çözümlerini ortaya koymaz (1, s. xi).

Ekonominin bir bölümü, ihtiyaç duyduğumuz mal ve hizmetlerin nasıl üretileceğini ve dağıtımının nasıl yapılacağı üzerinde durur. Ekonominin bu kısmına “ekonomik analiz” denir. Ekonomi, üretim ve dağıtım sistemlerinin nasıl iyileştirilebileceğini de inceler. Ekonominin bu kısmına da “ekonomi politikası” denir.

Doğru politikaların üretilebilmesi, her şeyden evvel ekonomik analizlerin doğru yapılması ile mümkündür.

1.5 Bilim ve Teknoloji

Teknoloji, toplumun tarım ve endüstri sahasında sahip olduğu bilgi birikimidir. Teknoloji, belirli bir zamanda, elde mevcut bulunan girdilerin kullanılması sonucunda elde edilebilecek ürün miktarının sınırlarını ortaya koyar. Genellikle mevcut teknolojiyi kullanmak suretiyle belirli bir miktar ürünü elde etmenin birçok yolu vardır. Bu metotlardan bazıları bol miktarda sermaye, az miktarda iş gücü kullanmaya dayanır, bazı metotlar da az miktarda sermaye ve daha çok iş gücü kullanılmasını gerektirebilir. Bazı metotlar yeni, bazıları eskidir.

Teknolojik değişme, teknolojinin ilerlemesidir. Bu değişim sonucunda yeni üretim teknikleri, yeni organizasyonlar, pazarlama ve dağıtım sistemleri ortaya çıkar. Teknolojik değişim ile üretim tekniğinin değişmesi aynı şeyler değildir. Teknolojinin değişmesi bilgi birikiminin artması demektir. Tekniđin değişmesi ise kullanılan üretim tekniğinin değiştirilmesi anlamındadır. Çoğu zaman teknolojinin değişmesi, üretim tekniklerinin de değişmesine yol açar. Teknoloji bilimden de farklıdır. Bilim anlamaya, teknoloji kullanmaya dönüktür (22, s. 535-538).

1.6 Ekonomik Sistemlerin Yerine Getirmesi Gereken Fonksiyonlar

Bütün ekonomik sistemler birbirinden ne kadar farklı olursa olsunlar şu 4 sorunun cevabını araştırırlar: Ne üretilecek? Nasıl üretilecek? Kimin için üretilecek? Ekonomik kalkınma nasıl sağlanacak?*

Her ekonomik sistemin birinci fonksiyonu hangi malların ne oranlarda üretileceğine karar vermektir. Ne kadar gıda maddesi, inşaat malzemesi, pamuklu, sunî ve yünlü dokuma, otomobil, beyaz eşya, silâh vb. üretilecektir? Bir ülkede üretilecek mal ve hizmetlerin, ülke ihtiyaçları ile orantılı olması gerekir. Kaynaklar kıt

* Ekonomik sistemlerin fonksiyonları, tam kullanım (kıt kaynakların hepsinden yararlanmak), etkin kullanım, ekonomik büyüme ve kalkınma olarak da ifade edilmektedir (12, s. 4-10).

olduğundan, sadece en çok ihtiyaç duyulan mallar üretilmelidir. Aksi takdirde bazı malların bulunmasında güçlük çekilirken, diğer bazı mallar çok fazla üretildiğinden israf edilecektir. Böyle bir durumun ortaya çıkması, üretim kararlarının toplum tarafından alınmadığını gösterir (12, s. 8).

Ekonomik sistemlerde ne üretileceği belirlendikten sonra, nasıl üretileceği konusu gündeme gelir, çünkü bir mal veya hizmetin üretilmesinin birçok yolu vardır; bunlardan hangileri seçilmelidir? Örneğin bir işletmede buğday, mısır ve yonca yetiştirilecekse, hangi girdiler, ne oranlarda kullanılmalıdır? Üretimde emeğin yoğun olduğu teknolojilere mi, yoksa sermayenin yoğun olduğu (yüksek mekanizasyon) teknolojilere mi yer verilmelidir?

Ekonomik bir sistemin üçüncü görevi, üretilen mal ve hizmetlerin fertler arasında dağıtımını sağlamaktır. Bu konu da çok tartışılmaktadır. Bir görüşe göre bu dağıtım dengeli olmalıdır, diğer bir görüşe göre ise, ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin dağıtımı, üretime yapılan katkı ile doğru orantılı olmalıdır (22, s. 12).

Her ekonomik sistem, ekonomik kalkınmanın, bir diğer deyişle fert başına gelir artışının nasıl gerçekleştirileceği sorusunu da cevaplamalıdır. Bu soru özellikle Afrika, Asya ve Güney Amerika ülkeleri için önem taşımaktadır. Bu kıtalardaki ülkeler genellikle gelişen ülkelerdir. Gelişmiş ülkelerde ise problem daha değişiktir. Bu ülkelerde fert başına gelir artışı yüksektir. Gelişmiş ekonomilerin bu gün için en büyük sıkıntıları; sosyal dejenerasyon ve çevre kirliliğidir. Ekonomik gelişmeye belirli sınırlar koyulamadığı takdirde bu gibi sorunların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

1.7 Pazarın Fonksiyonları

Satıcı ve alıcıların, kaynaklarını, mal ve hizmetlerini mübadele etmek (değiştirmek) amacıyla karşı karşıya geldikleri yerlere “pazar” denilmektedir. Günümüzde bu kavram coğrafi anlamda sınırlandırılmamaktadır; alıcı ve satıcılar bir araya gelmeden de alış-veriş yapabilecek teknolojilere sahiptirler, borsalar bunun bir örneğidir.

Her ekonomik sistemin cevaplama gereken sorular, pazar sistemi içinde nasıl cevaplanmaktadır? Aynı sorular merkezî sistemle yönetilen ülkelerde nasıl

cevaplanmaktadır? Bu iki sistem arasında, kaynakların dağılımı açısından temel fark, fiyatların oluşturulma şeklidir. Pazar sisteminin hakim olduğu kapitalist ülkelerde fiyatlar, arz ve talep şartları altında oluşurken, merkezî sisteme sahip ülkelerde, merkezî bir otorite tarafından belirlenmektedir. Dünyadaki bütün ekonomiler bu iki sistem arasında yer almaktadırlar; bu iki farklı görüşün değişik oranlardaki bileşimini yansıtırlar* (27, s. 11-13).

Pazar sisteminin ne üretilecek, nasıl üretilecek, kimin için üretilecek ve ekonomik kalkınma nasıl sağlanacak sorularını cevaplandırma yöntemini sırasıyla inceleyelim.

1.7.1 Hangi mallar ne kadar üretilecek?

Pazar ekonomisinde, mal ve hizmetlerin fiyatı, pazarda arz ve talebin karşılaşması ile oluşur. Bu değerler fiyatlarla ölçülür. Talebi fazla olan malların fiyatları yükselir, talebi azalan malların fiyatı sonunda düşer. Firmalar, hangi mal ve hizmetleri ne kadar üreteceklerine karar verirken fiyat mekanizmasından yararlanırlar. Fiyatı yükselen malların üretimi kârı artıracığından, firmalar üretimlerini bu yönde geliştirmeye çalışacaklar ve fiyatı düşen malların üretimini azaltacaklardır. Talebi ortadan kalkan malların üretimi ise bir süre sonunda tamamen durdurulacaktır.

Netice itibariyle pazar sisteminde hangi mal ve hizmetlerin ne kadar üretilceğinde, tüketici tercihleri çok önemli rol oynar. Tüketici tercihleri, mal ve hizmetler için yapılan harcamalarla ortaya çıkar. Bir malı daha fazla arzu ettikçe, onun için daha fazla harcama yapmayı göze alırız. Bu tercihler fiyatlara yansımakta ve fiyat mekanizması, kâr amacıyla hareket eden işletmelerin üretimlerine yön vermektedir. Liberal kapitalist düzende üretim, tüketicilerin arzuları ve bu arzuları tatmin için göze aldıkları harcama miktarları doğrultusunda yapıldığından bu düzende “tüketici egemenliği” söz konusudur (12, s. 13).

* Kapitalizm, sosyalizm, komünizm ve karma ekonomik sistemler hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Rasih Demirci, *Genel Ekonomi (Mikro-Makro)*, Sistem Ofset, Ankara, 1988 (s. 64-70).

1.7.2 Mal ve hizmetler nasıl üretilecek?

Hangi malların, ne kadar üretileceği belirlendikten sonra ikinci soru, bunların hangi üretim faktörleri yardımıyla ve nasıl bir teknoloji kullanılarak üretilmesi gerektiğidir. Pazar sistemi bu soruya nasıl çözmektedir? Pazar sistemi, üretimin organizasyonunu yaparken, “üretim masrafları”ndan yararlanır. En kârlı şekilde hareket etmeyi düşünen müteşebbisler (girişimciler), mal ve hizmetlerin üretiminde kullandıkları girdilerin fiyatlarını dikkate alarak, üretimi en düşük maliyetle gerçekleştirmeye çalışırlar. Örneğin iş gücü, sermayeye nazaran daha ucuz bir üretim faktörü ise üretimde emek yoğun teknikler, aksi taktirde sermaye yoğun teknikler ön plâna çıkacaktır.

Üretim metotları arasında en etkili metot, çıktı/girdi oranının en yüksek olduğu metottur. Bu oranın en yüksek olduğu, yani üretimde kullanılan 1 birim girdiye karşılık, en yüksek çıktının elde edildiği üretim seviyesine “etkin üretim seviyesi” denir (21, s. 14-15). Müteşebbisler, tüketiciler ve kaynaklar arasındaki bağı oluştururlar, amaçları kâr elde etmektir. Ancak müteşebbisler en etkili üretim metotlarını uygulamak ve üretimi organize etmek suretiyle tüketici arzularını en düşük maliyetlerle yerine getirerek sosyal bir amaca da hizmet etmiş olurlar.

1.7.3 Mal ve hizmetler kimler için üretilecek?

Mal ve hizmetlerin, toplumun hangi kesimleri arasında, nasıl bölüşüleceğinde fiyat mekanizması etkilidir. Üretim faktörleri piyasasında her faktörün bir fiyatı vardır. İş gücünün fiyatı ücret, müteşebbisin fiyatı kâr, arazinin fiyatı rant, sermayenin fiyatı ise faizdir. Üretim faktörlerine sahip olanlar elde ettikleri ücret, kâr, rant veya faiz gelirleriyle piyasadan diledikleri mal ve hizmetleri satın alabilirler. Hangi üretim faktörünün değeri daha yüksekse, onu ellerinde bulunduranlar piyasadan daha çok mal ve hizmet alabilirler. Örneğin bir toplumda faiz oranı çok yüksekse, o toplumda sermaye sahipleri en yüksek gelir ve tüketim seviyesine ulaşacaklardır. Üretim faktörleri de, bu kesimin arzu ettikleri mal ve hizmetlerin üretimine yöneltilecektir.

1.7.4 Ekonomik kalkınma nasıl sağlanacak?

Bir ülkenin ekonomik kalkınması veya fert başına gelir artışının yükselmesi, o ülkenin kaynaklarının büyümesine ve kaynak kullanımındaki etkinliğinin artmasına bağlıdır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde, ekonomik kalkınmada itici gücün, fizikî sermaye birikiminden ziyade insan kaynağı ve teknolojik değişme olduğu vurgulanmaya başlamıştır. Nüfus artışının ekonomik kalkınmayı sağlamaması ise, takip edilen kötü politikalara, yolsuzluklara ve tabii kaynakların azlığına bağlanmaktadır (*The Economist*, Dec.7, 2002, s. 82).

Ekonomik büyüme ve kalkınma için elde edilen gelirlerin tamamının tüketime ayrılmayıp, bir kısmının tasarruf edilmesi ve yeni yatırımlar için ayrılması gerekir. Eğer tasarruf ve yatırımlar çok az olursa, büyüme yavaşlar. Ekonominin verim kapasitesinin yükseltilmesinde fiyat sisteminin de rolü vardır. Bu konu daha çok makro ekonominin çalışma alanı içine girdiğinden burada üzerinde durulmayacaktır. *

1.8 Karma Ekonomik Yapımız

Türkiye, karma ekonomik bir yapıya sahiptir. Basit anlamıyla karma ekonomi, üretimde, devlet kuruluşları (kamu iktisadi kuruluşları) ve özel sektör kuruluşlarının yer aldığı bir düzendir. Bir diğer tarife göre karma ekonomi, özel sektörle kamu sektörünün, piyasa ekonomisi çerçevesinde oluşan serbest karar ve tercihlerle siyasal karar ve

* “Düzgün işleyen bir piyasa mekanizmasının temel ekonomik sorunları en uygun şekilde çözümleyeceği görüşü 1929 Dünya Ekonomik Krizine dek büyük kabul gördü.”

“Batı dünyasını kasıp kavuran, üretimin düşmesine ve binlerce kişinin işsiz kalmasına sebep olan 1929 krizinin sorumlusunun, ekonomiyi düzenleme görevini yüklenen piyasa mekanizması olduğu sonucuna varıldı. İngiliz ekonomisti J.M.Keynes (1883-1946) 1936 yılında yayınlanan ‘İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi’ adlı eserinde, piyasa ekonomisine ilişkin klâsik liberal görüşlerin zaafalarını ortaya koydu. Keynes’e göre piyasa mekanizması tam istihdamın sağlanmasını, daima otomatik olarak gerçekleştirememektedir. Eksik istihdam varsa, devlet ekonomiye müdahale ederek tam istihdamı sağlayıcı iktisat ve maliye politikası izlemelidir. Refah devleti görüşüyle liberal kapitalist sistemin meşrulaştırılmasına yönelik önlemler, kaynakların etkin kullanımı, ya da tam istihdamın sağlanmasıyla sınırlı değildir. Bu önlemler, piyasa mekanizmasının işleyişi sonucu ortaya çıkan gelir ve servet dağılımını düzeltmeyi de kapsamaktadır...”

“Bin dokuz yüz yetmişlere gelindiğinde, endüstrileşmiş batı dünyasında, o zamana dek görülmemiş olan bir kriz yaşanmaya başlandı. Bir yandan fiyatlar yükselirken, öte yandan işsizlik artıyordu. Bu gelişme karşısında Keynes’in politika araçlarıyla giderilmesi mümkün olmayan bir bunalım türü ile karşı karşıya olunduğu yaygın kanısı ortaya çıktı. Bu bunalıma ‘durgunluk içinde enflasyon’ anlamına gelen ‘stagflasyon’ denildi.”

“Keynes’in politikalarının stagflasyon krizini aşmakta yetersiz kalışı, liberalizmi savunan ekonomistlerin tekrar ön plâna çıkmasına ve krizin atlatılması için liberal reçetelere yeniden başvurulmasına sebep oldu. Kısaca ‘yeni liberal görüş’ de (*The New Quantity Theory*) denilen bu görüşleri savunan ekonomistler safının en önünde Amerikalı Milton Friedman gelmektedir” (12, s.18-21).

tercihlerin, kişisel hak ve özgürlüklerle sosyal sorumlulukların ve kişisel refah kriteri ile sosyal refah ölçülerinin karıştırılıp harman edildiği bir düzendir (18, s. 39). Karma ekonomik bu yapı içinde neyin, nasıl ve kimin için üretileceği soruları nasıl cevaplanmaktadır? Şimdi sırasıyla bunları görelim.

Üretilecek mal ve hizmetlerin çeşit ve miktarını genelde fiyat mekanizması belirler. Tüketicilerin bir ürüne verdikleri değer, o ürün için ödemeyi göze aldıkları fiyatla ölçülmektedir. Ancak her malın piyasada alınıp satılması mümkün olmayabilir. Karma ekonomilerde bu gibi malların üretimini devlet üstlenir. Savunma harcamaları, çevre korunması ile ilgili yatırımlar bu çeşit kamu yatırımlarıdır.

Kaynakların en uygun kullanımı, fiyatlar tarafından belirlenir. Örneğin inşaat ustası ihtiyacı artarsa, inşaat ustası fiyatları yükselir ve istihdamları en çok ihtiyaç duyulan alanlara kayar. Karma ekonomilerde silâh üretimi ve savunmaya dönük yatırımlarda ise kaynak kullanımı, hükümetlerin kararlarına göre yapılmaktadır.

Karma ekonomik yapımızda gelir dağılımı, fertlerin sahip oldukları kaynak miktarlarına göredir. Örneğin bazılarının iş gücü diğerlerinden değerlidir, çünkü eğitimleri üst düzeydedir. Daha fazla arazi ve sermayeye sahip olanlar, üretilen mal ve hizmetlerin daha büyük kısmına sahip olmaktadırlar. Karma ekonomilerde gelir dağılımı üzerinde hükümetlerin de önemli rolleri vardır. Hükümetler, gelir vergisi ve sosyal yardım programları gibi yollarla gelir dağılımı üzerinde etkili bir rol oynayabilirler.

Karma ekonomik yapının geliştirilmesi, tasarruf ve yatırımlarla olur. Ekonomimizde iş gücü ve sermayenin çoğalmasında, fiyat sisteminin etkisi çok büyüktür. Örneğin kalifiye işçilerin daha fazla kazanması, kişilerin eğitimlerini o yönde geliştirme arzularını artırır. Sermaye birikimi ise kâr beklentisi ile olur. Büyük ölçüde teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan etkinlik artışı da netice itibariyle fiyat sisteminin dürtüsü ile ortaya çıkar. Hükümetler, araştırma ve geliştirme çalışmalarını desteklemek suretiyle teknolojik gelişme ve etkinlik artışında çok önemli bir rol oynayabilirler.

Türkiye, 1980'li yıllardan itibaren karma ekonomik yapısı içinde özel teşebbüsün payını artırma ve devlet sektörünün payını azaltma yönünde politikaları daha büyük bir

Daha geniş bilgi için bakınız: Edward Shapiro, *Macroeconomic Analysis*, Harcourt, Brace & World, Inc. New York, 1970.

kararlılıkla uygulamaya başlamıştır. Böylece ekonomik sistemimiz içinde fiyat mekanizmasının rolü artırılmaya çalışılmaktadır.

1.9 Fiyat Sistemi ve Mikro Ekonomi

Fiyat sisteminin, bir ekonomik sistemin fonksiyonlarını yerine getirmesinde ne kadar önemli olduğunu gördük. Mikro ekonominin diğer adının “fiyat teorisi” olmasının sebebi, büyük bir kısmının fiyat sisteminin nasıl çalıştığını ve etkilerini göstermesidir (22, s. 14). Mikro ekonomi, fiyat sisteminin nasıl işlediğini açıklarken birçok kavram ve tahlil aracı kullanmaktadır. Bunlardan bazıları başka bilimlerden alınmıştır. Mekanikteki denge kavramı bunlardan biridir. Mikro ekonomide kullanılan bu temel kavramlar, ekonominin diğer dallarında da kullanılmaktadır. Bu yüzden mikro ekonomi teorisine “iktisatçının alet çantası” denilmektedir.

Mikro ekonomi teorisinin yaklaşım ve ilkelerinin sadece ekonomistlerce kullanılmadığı, diğer bilim dallarında bu yaklaşım ve araçlara gittikçe artan bir şekilde yer verilmekte olduğu da bir gerçektir.

1.10 Mikro Ekonomi Teorisinin Metodu

Teori, sistematik bir şekilde düzenlenmiş, birçok olayı açıklayan ve bir bilime temel olan kurallar, yasalar bütünüdür*. Mikro ekonomi teorisinde, bütün bilimsel analizlerde kullanılan metotlara benzer bir metot kullanılmaktadır. Bu metot, model kurmaya dayanır. Mikro ekonomi teorisinde model, iktisadî bir olay ile ilgili bir düşünceyi veya bilgiyi biçimsel olarak gösterme sistemidir. Bilimsel analizlerde kullanılan metotların 5 safhası vardır : (1) problemin tespiti, (2) varsayımlar yoluyla problemin anlaşılabilir, çözülebilir hale sokulması, (3) modelin kurulması, (4) modele dayanarak gerçek dünya ile ilgili yorumlar yapılması, (5) modelin test edilmesi (6, s. 8-9).

* “Bütün bilimlerin amacı, olayları, olaylar arasındaki ilişkileri, bir olayın sebeplerini ve sonuçlarını, yani gerçekleri anlayabilmektir. Bütün bilimler gerçekleri teori yardımıyla açıklamaya çalışırlar. Bazen sanıldığı gibi teori ve gerçek birbirinin zıddı kavramlar değildir. Teori, bir basitleştirme...Gerçek sınırsız elemanlı bir kümedir. Elimizde bir teori olmadan gerçeği aramaya başlamamız bile mümkün değildir” (34, s. 4-5).

Modeller, haritalar gibidir. Nasıl ki bir haritada her yol, her tepe, her ırmak veya çay gösterilmez, modeller de böyledir, modellerde ayrıntılara yer verilmez, sadece çok gerekli olan bilgiler vardır. Fizikte, kimyada ve diğer bilimlerde de durum aynıdır. Fizikte ideal gaz, kimyada atom ve molekül, inşaat mühendisliğinde yapı maketleri gerçek dünyayı anlamak ve yorumlayabilmek için kullanılan modellerden bazılarıdır.

Ekonomide işletmelerin amacının maksimum kâr elde etmek olduğu varsayılmaktadır. Aslında işletme sahiplerini motive eden başka birçok faktör vardır. Toplumda prestij sahibi olmak, rekabette öne geçmek, insanlara yararlı olmak da önemlidir. İşletme teorisinde bu gibi faktörler dikkate alınmadığı gibi işletmecinin pazar şartlarını, üretim ve masraf yapılarını da tam olarak bildiği veya tahmin ettiği varsayılmaktadır. Gerçekte ise işletmecinin bu konularda tam bir bilgi sahibi olması mümkün değildir.*

1.10.1 Bilimsel analizlerde model kullanılmasının sebepleri

Bilimsel analizlerde model kullanılmasının başlıca iki sebebi vardır. Birinci sebep üzerinde çalışılan olayı basite indirgemektir. İçinde yaşadığımız dünya çok karmaşık bir yapıya sahiptir. Bilim alanında ilerlemenin sağlanabilmesi için öncelikle bu karmaşık yapının basite indirgenmesi gerekir. Hangi olayı ele alırsak alalım, anlayabilmek ve yorumlayabilmek için, olaya ilişkin önemli ayrıntılar üzerinde durmamız, önemsizleri ve çok az önemi olanları bir tarafa bırakmamız gerekecektir. İşte bütün mesele budur, bu basitleştirmenin nasıl yapılacağıdır; hangi verilerin dikkate alınıp hangilerinin değerlendirme dışı bırakılacağıdır. Bu konuda yanlış bir seçim, belki modeli basitleştirir ama kurulan model yararlı olmaktan çıkar.

Model, varsayımlara dayanır. Varsayımlar, gerçeği basite indirgememizde bize yardımcı olacaktır. Modelin varsayımlarının gerçeği yansıtması gerekirse de, gerçeğin tam bir kopyası olması gerekmez. Örneğin, güneş sistemi ile ilgili bir model kurmayı

* Yirminci yüzyılı devirirken ortaya çıkan *yeni modern ekonomi* anlayışında, ekonomik analizlerde yukarıdakine benzer kalitatif değişkenler üzerinde durulmaktadır. Frederick Hayek, John Maynard Keynes ve Frank Knight bu görüşün öncülerinden sayılmaktadır. Bu anlayışa göre ekonomistler ve pazar aktörleri dahil hiçbir fert veya grup, bir toplumdaki bilgi birikiminin tamamına ve bunun geçirdiği evrime sahip olamaz. Türkçe'ye "Noksan Bilgi Ekonomisi" olarak çevirebileceğimiz *Imperfect Knowledge Economics (IKE)*, fertlerin karar alırken veya kararlarını değiştirirken kalitatif değişkenlerin ekonomik analizlere dahil edilme yollarını göstermektedir. Daha geniş bilgi için bakınız: Roman Frydman, Michael D. Goldberg, *Imperfect Knowledge Economics-Exchange Rates and Risk*, Princeton University Press, New Jersey, 2007.

düşünelim. Çizeceğimiz şekilde uzaydaki gezegenleri birer nokta ile gösterebiliriz. Her gezegenin belli bazı matematik formüllere göre hareket ettiklerini varsayabiliriz. Yapılan varsayımlar amacımızı büyük çapta etkilemiyorsa ve bu modele dayanarak ne zaman güneş ve ay tutulması olacağını tahmin edebiliyorsak amacımıza ulaşmış oluruz, önemli olan da budur.

Bilimsel çalışmalarda model kullanılmasının ikinci sebebi, gerekli verileri daha kısa zamanda, daha ucuz ve kolay elde edebilmektir. Aksi taktirde bilimsel çalışma yapmak imkânsız hale gelirdi. Zira daha evvel de belirtildiği gibi, gerçek sınırsız elemanlı bir kümedir ve sınırsız sayıda değişkenin ölçülmesi, insanoğlu için mümkün değildir.

1.10.2 Modellerin değerlendirilmesi

Modellerin kurulmalarının amacı, olaylarla ilgili gerçekleri açıklamak olduğuna göre, iyi bir modelin birinci göstergesi, gerçeği açıklama derecesidir. Örneğin, Türkiye'nin gelecek yıldaki buğday üretimini tahmin edebilmek için bir model kurmakla görevlendirildiğimizi düşünelim. Öncelikle, Türkiye'de buğday üretimi üzerinde etkili olan en önemli faktörleri seçerek modelimizi kurarız. Modelin çözümü neticesinde buğday üretimine ait tahminimizi yaparız. Eğer elde edilen üretim, tahmin ettiğimiz üretimden %10 farklı ise, yanılma payımız ± 0.1 ' dir. Bu model, aynı tahmini ± 0.1 ' den daha büyük bir yanılma ile veren diğer modellerden daha iyidir çünkü en yakın tahmini vermiştir.

Modellerin tahmin gücündeki yanılma payının önem derecesi, olaydan olaya değişebilir. Bazı olaylarda çok küçük bir yanılma payı bile büyük bir önem taşıdığı halde, diğer bazı olaylarda küçük yanılmaların büyük bir önemi olmayabilir.

Modellerin değerlendirilmesinde ikinci gösterge, modelin varsayımları ile ilgilidir. İyi bir modelin varsayımları, birbirleriyle tutarlı olmalıdır. Dikkat edilmesi gereken şey tutarlılıktır yoksa varsayımların gerçeğin tam bir kopyası olması gerekmez. Bazı ekonomistler (bunlar arasında günümüzün Nobel sahibi ekonomisti Milton Friedman'ı sayabiliriz), modelin varsayımlarının gerçekçi olup olmamasının modelin

başarısını etkilemeyeceğini savunmaktadırlar. Bu ekonomistlere göre bir modelin başarısı, gerçekleri açıklayabilme özelliği ile ölçülmelidir.*

Modellerin değerlendirilmesinde üçüncü kriter, modelin uygulama alanının genişliği ile ilgilidir. İyi bir modelin uygulama alanı geniş olmalıdır. Örneğin, bir kişinin tüketim alışkanlıklarını açıklayan bir modelin, bir toplumun tüketim alışkanlıklarını açıklayabilen model karşısında değeri yok denecek kadar azdır.

Modellerin uygulama alanlarının geniş olmaları arzu edilir. Ancak bu, beraberinde bir problemi de getirmektedir, o da şudur: uygulama alanı genişledikçe, modelin gerçeği tahmin gücü azalır. Geniş bir alana hitap eden bir modelin, küçük bir gruba hitap eden modele oranla, tahmin gücü yüksek olmayabilir. Çünkü, kapsama alanı geniş olan modellerin, taşıdığı değişken faktör sayısı, dar olan modellere nazaran daha fazladır. Örneğin Konya ilinin buğday üretimini tahmin etmek, Türkiye'nin buğday üretimini tahmin etmekten daha kolaydır.

Ekonomi derslerimizde kullanılacak modellerin büyük bir kısmı, içinde yaşadığımız dünyayı doğru biçimde yorumlamamıza yardımcı olmaktadır. Bazı modeller ise aynı derecede yararlı olamamaktadır. Diğer bazı modeller ise henüz gerçek anlamda test bile edilmemişlerdir. Bu modelleri zaman içinde geliştirmek mümkündür. İçinde bulunduğumuz zamanda bu modeller, tahmin gücü en yüksek olan modellerdir ve yukarıda da belirtildiği gibi daha iyisi yapılmadıkça mevcut model, en iyi modeldir.

1.10.3 “Diğer şartlar sabit” (*ceteris paribus*) varsayımı ve “denge” kavramı

Ekonominin en basit ve temel teorilerinden biri de diğer şartlar sabit iken bir malın düşük fiyat seviyelerinde daha çok, yüksek fiyat seviyelerinde ise daha az miktarlarda alıcı bulmasıdır. Örneğin biftek fiyatları yükselirse, biftek satışları azalacaktır.

Yukarıdaki ifadenin ancak diğer şartlar sabit ise geçerli olacağına dikkat ediniz. Örneğin biftek fiyatı artarken, bir kişinin aynı zamanda maaşına büyük miktarda zam yapıldığını, veya biftek fiyatı artarken, koyun eti, tavuk eti, balık fiyatlarının daha çok arttığını düşünelim. Bu gibi durumlarda biftek fiyatı artsa da, biftek tüketimi artabilir.

* Milton Friedman, *Essays in Positive Economics* University of Chicago Press, Chicago, 1953.

Görüldüğü gibi “diğer şartlar sabit” varsayımı, yukarıdaki olayla ilgili yorumumuzu etkileyen önemli bir varsayımdır. Ekonomi teorilerinde, her hangi bir olayın üzerinde etkili olan faktörlerin birinin etkisini, diğerlerinden ayırarak, bu faktörün etkisinin yönü ve derecesi üzerinde doğru yorumlar yapabilmek için “diğer şartlar sabit” varsayımı çokça kullanılacaktır.

Buğday piyasası ile ilgili bir model geliştirmeye çalıştığımızı varsayalım. Böyle bir modelde kullanılabilecek 3-5 değişkenden bazıları; üretimde kullanılan gübre miktarı, üretim dönemindeki yağışlar, yakıt fiyatları ve tüketici gelirleri olabilir. Aslında buğday üretimini etkileyen değişkenler çok fazladır. Hastalık ve zararlıların etkileri, iş gücü ücretleri, tüketim alışkanlıklarının değişmesi bunlar arasında sayılabilir. Modelin kurulması esnasında diğer değişkenlerin etkileri sabit kabul edilmektedir. Bütün ekonomik modellerde “diğer şartlar sabit” varsayımı vardır.

Bazı istisnalar haricinde, ekonomistlerin gerçekleri araştırırken kullandıkları verilere, diğer değişkenlerin etkilerini karıştırmamaları mümkün değildir. Ekonomistler, fizikçiler ve kimyacılar gibi laboratuvar şartlarında çalışamazlar. Ekonomistler bunun yerine çeşitli istatistik metotlar kullanmaktadırlar. Bu sayede diğer değişkenlerin etkileri, modelin değişkenlerinin etkilerinden ayrılmaktadır.

“Ekonomi dersini alan öğrencilerin, bu dersi başarması için günü gününe çalışmalarının yararı büyüktür.” derken, öğrencilerin derse % 70 oranında devam ettikleri, final sınavına girdikleri ve daha birçok “diğer şartları” yerine getirecekleri varsayılmaktadır. Diğer şartlar sabit, diğer şartlar aynı veya Latince olarak “*ceteris paribus*”un anlamı budur. Bu varsayımı yapmadan bir olayı etkileyen faktörlerden birisinin etkisini diğerlerinden ayıramayız.

İçinde yaşadığımız dünyada, bir olayın üzerinde etkili olan birçok faktör olabilir. Bu faktörlerden bazılarının etkisi, diğerlerine oranla çok daha önemlidir. Eğer bu faktörleri tek tek incelersek, her birinin etkisini daha iyi anlayabiliriz. Bunu yaparken diğer faktörlerin etkisini sabit varsaymak, gerçeklerden bir sapma değil, gerçeklerin daha iyi anlaşılmasını sağlayan bir vasıta olmaktadır (28, s. 9).

Ekonomide başvurulan bir diğer kavram, diğer bilimlerde de çokça kullanılan “denge” kavramıdır. Denge ile, herhangi bir olayda yer alan aktörlerin mevcut davranışlarına devam etme yönünde istekli oldukları, bu davranışlarını değiştirmeyi

düşünmedikleri ve istemedikleri anlatılmaktadır. Denge durumunda, incelenen ekonomik olguyu değiştirme yönünde bir kuvvet mevcut değildir. Denge kavramı, dengeyi bozan şartlar ortaya çıktığında (tüketicilerin, işletmelerin veya hükümetlerin marifeti ile) sonucun ne olacağını göstermese bile, hangi yönden değişeceğini göstermesi açısından çok önemlidir.

1.11 Dersin Plânı

Mikro ekonomi dersi, 10 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ekonominin tanımı, kaynaklar ve ihtiyaçlar, temel ekonomik sorunlar tanıtılmıştır. İkinci bölümde tüketici tercihleri analiz edilecektir. Mal ve hizmetler tüketiciler için üretildiğine göre tüketici davranışlarının bilinmesi, bu davranışlardaki değişikliklerin incelenmesi etkin bir üretim için şarttır. Bu bölümde geçmişte ve günümüzde yaygın olarak kullanılan iki tüketici teorisi açıklanacak ve böylece tüketici taleplerine bir giriş yapılmış olacaktır. Üçüncü bölümde talep ve arz kavramları ele alınacaktır. Fiyat değişmelerinin bir malın talep ve arz edilen miktarları üzerine etkileri, talep ve arzın değişmesine yol açan faktörler, serbest piyasada denge fiyatının oluşması bu bölümde ele alınan konular arasındadır. Pazar talebi ve pazar talebinin değişmesine yol açan faktörler dördüncü bölümde açıklanacaktır. Sonraki iki bölümde işletme teorisi incelenecektir. Beşinci bölümde işletme ve teknolojisi (üretim fonksiyonu ve üretim fonksiyonu ile ilgili kavramlar), altıncı bölümde işletmelerin kısa ve uzun dönem masraf fonksiyonları ile ölçek ekonomileri işlenecektir. Yedinci bölümde piyasa çeşitleri ve tam rekabet piyasasının işleyiş tarzı (kısa ve uzun dönemde fiyat oluşumu) üzerinde durulacaktır.

Tam rekabet piyasasının dışındaki piyasalar (eksik rekabet de denmektedir) son 3 bölümde ele alınmaktadır. Sekizinci bölümde tam rekabet piyasasının tem tersi olan monopol piyasa ele alınacaktır. Tam rekabet ve monopol piyasaların her ikisine de, içinde yaşadığımız dünyada tam olarak rastlamak mümkün değildir. Bütün piyasalar bu ikisi arasındadır. Monopollü rekabet bunlardan biridir ve dokuzuncu bölümün konusudur. Onuncu ve sonuncu bölümde de, tarım sektöründeki işletmeler bir yana bırakılacak olursa en yaygın piyasa modelini tanıyacağız. Bu piyasa, oligopol piyasadır.

Mikro ekonomi konuları içinde verilmesi gereken girdi piyasaları, dersin hacmini daha fazla büyütmek için dahil edilmemiştir. Ancak bu konu, ürün piyasaları kadar önemli bir konudur. Tam rekabet piyasası şartlarında girdi kullanım prensipleri, tarımsal üretim ekonomisi derslerinde verilmektedir. Burada noksan kalan, eksik rekabet şartlarındaki girdi piyasalarıdır. İleride yüksek lisans yapmayı düşünen öğrencilerin, bu konuyu monopol, monopollü rekabet ve özellikle oligopol piyasa şartları altında incelemesi gerekir.